

Sartre'da Vücutu Var Etmek: Duyguların Büyülü Dünyası [*]

Sartre on Creating the Body: The Magical World of Emotions

ZEYNEP ZAFER ESENYEL

Düzce University

Received: 26.06.2020 | Accepted: 12.08.2020

Abstract: Emotions are generally thought to be the automatic reactions of the individual to the external causes unconsciously. However, Sartre claims that emotions are conscious actions by establishing the body's relation to consciousness differently from traditional mind-body dualism. For Sartre, behaviors expressed by emotions are the deliberate attitudes towards a present situation and emotions are the form of existing the body. This study aims to reveal how consciousness exists the body under the form of emotions by approaching emotions through the phenomenon of incarnation and to draw attention to the place of the body in our perception of the world.

Keywords: Sartre, body, consciousness, emotion, world.

Giriş

Fenomenolojinin en önemli başarılarından biri insanı sadece düşünme boyutuyla değil, tüm duygu ve tutkularını kapsayacak şekilde vücutsal varlığıyla dünyanın içine yerleştirmek olmuştur. Bilinçli insan varlığından söz etmek, aynı zamanda bilincin kendisinde vücut bulduğu fiziksel bir varlıktan söz etmek anlamına gelir. Bilinç, dünyayla ilişki kurmak için dünyanın içinde yer almalıdır ve bunu ancak bir bedende vücuda gelerek gerçekleştirebilir. Burada Sartre'ın bedeni (*corps*), Husserl'in canlı vücut (*Leib*) ve maddi beden (*Körper*) arasında yaptığı ayrımı tekabül eden birinci tekil şahıstan yaşanan, kanlı, canlı kendi vücudum anlamına gelecek şekilde kullandığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu anlamda Sartre'ın yalnızca maddi bedeni değil, vücut bulma fenomeninin kendisini merkeze aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü ancak vücutlu bir varlık oluşuyla dünya içinde bir konum alabilen özne çevresini nesnelere gönderimde bulunacağı vücutsal varlığı ile düzenleyip kendisine mal edebilmekte ve dünyayı ancak bu şekilde kendi ürünüymiş gibi yaşayabilmektedir. Sadece vücudumuz yoluyla dünyayla temas kurabilmemiz mümkün olduğundan vücut bulmamış bir bilinçten söz etmek mümkün değildir.

Vücudu basitçe fiziksel bir nesne olarak düşünmemek gerekir. Vücut dünya içinde olmamızı sağlar, bizim için dünya ancak vücudumuz sayesinde var olabilir. Vücudumuzla eylemler, ifade eder ve hissederiz. Geçmişimizin ve geleceğe doğru olan tüm projelerimizin taşıyıcısı vücudumuzdur. Bu anlamda vücut; kültürün varoluşsal zemini ve doğal bir semboldür de (Morris, 2010: 1). İnsan gerçekliği Heidegger'in de belirttiği gibi 'dünya içinde olmaktır.' Vücut, bizim dünya içindeki varlığımızdır. Bu nedenle vücutla ilgili her tartışma bizi dünyaya, Husserl'in deyişiyle yaşam-dünyasına (*Lebenswelt*) götürmek zorundadır (Morris, 2010: 4). Bu, vücudun Batı felsefesindeki karşılığı olan ölü maddeselliğinin tam karşıtı olarak yaşamsallığın taşıyıcısı olduğu anlamına gelir.

Sartre dünyada olmayı, vücutsal bir varlık olmaktan ayrı düşünmez. Dünyaya gelmek, dünyanın içinde olmak ya da dünyanın varlığı vücudun var olmasıyla bir ve aynı şeylerdir. Vücudumuz, her yerde dünya üzerindedir. Bir şeyin arkasında ya da üstündedir, bütün şeylerin içine saçılmıştır. Dünyayla birlikte yer kaplar, ancak aynı zamanda da her şeyin gönderimde bulunduğu tek bir noktada toplanmıştır (2013: 354). Böyle düşünüldü-

günde vücudu salt yer kaplayan, bilinci ise salt düşünen iki ayrı töz şeklinde ele alan Kartezyen sistemin bütünüyle yanlış bir kurgu üzerinde temellendiği görülmektedir.¹

Sartre'ın kendi vücudumuzu var ettiğimizi (*d'exister mon corps*) söylerken kastettiği şey, varoluşun vücut bulmadan ayrı olarak düşünülemeyeceğidir. Var olmak, bir vücutta varlığa gelmek, bir vücutla dünyaya yönelmekten başka bir şey değildir. Vücutu var etmenin yollarından biri ise Sartre için duygulardır. Vücutu var etmek, dünyayı var etmekten ayrı düşünülemez. Duygular da bu bağlamda gerçekte vücut aracılığıyla dünyayı yeniden yaratma formunda var etme biçimi olarak karşımıza çıkar.

I

Duyguların vücutla olan ilişkisinin anlaşılabilmesi için öncelikle onların birer bilinç durumu olarak nasıl ortaya çıktıklarını ortaya koymak gerekir. Bunun için de öncelikle bilinin yapısı incelenmelidir. Sartre açısından bilinç şüphesiz Husserl için de olduğu gibi *yönelimseldir*. Fakat yönelimsellik tezini yalnızca bilince atfetmek yetersiz kalır. Bilincin yönelimselliğinin zorunlu bir şekilde vücudun hareketliliği ve yönelimselliğiyle birlikte düşünülmesi gereklidir. Batı felsefesinin başarısızlığı tam da hareket yetisinin uzun yıllar boyunca vücutta değil de, ruha atfedilmesinden kaynaklanmıştır.² Sartre bilincin yönelimselliğinin vücutla ilişkisini doğru

¹ Sartre zihin-beden probleminin kaynağının vücudun birbirinden farklı olan üç ontolojik düzeyi arasında yapılan epistemolojik bir hata olduğunu ifade ederek probleme farklı bir açıdan yaklaşmayı denemiştir. Vücudun salt yer kaplayan fiziksel bir nesne olarak görülmesi onun 'dışsallıkla, bilincin ise 'içsel'likle ilgili olduğu yanılmasına yol açmıştır. Vücudun dışsal, bilincin ise içsel bir şey olduğunu düşünmek, vücudun bilinçle olan ilişkisinin daha en baştan yanlış anlaşıldığını gösterir. Mutlak biçimde içsel olarak kavranan bilincin maddi bedenle yani sinir sistemi, kas ve dokudan oluşan bir şeyle ilişkilendirmek zordur. Zira Sartre açısından bu görüş hatalıdır çünkü burada bilinç ve vücut arasındaki ilişki, kişinin birinci şahıstan deneyimlediği kendi vücudundan değil, başkasının vücudundan hareketle kurulmaya çalışılmaktadır. Başkasının vücudu, 'benim-için' olan vücut değildir. Bu noktada önemli olan şey hangi vücudun öncelikli olduğunu kavramak, başka bir deyişle bilgi düzenini doğru kurmaktır. Sartre zihin-beden probleminin kaynağının 'benim-için' olan vücuttan değil de, 'dünyanın ortasındaki vücuttan' yani 'başkası-için olan vücuttan' hareket edilmesinin iddiasıdır. Oysa burada ele alınan vücut, 'kendi-için vücudum' değil, 'dışarıdaki' bedendir. (2013: 339). Zihin-beden problemi bu anlamda kendi bilincinin, başkasının vücuduyla ilişkilendirilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır.

² Gerçekten de 'hareket' meselesi görüldüğünden çok daha kapsamlıdır. Hemen hatırlayacağımız gibi Platon bedenden, ruhun hapisanesi olarak söz eder. "Beden, kabuğuna yapışmış bir istiridye gibi ruhun içine hapsolmüştür" (*Phaedrus*, 250c). Beden dizginlerinden boşanmış ve yolunu şaşırması bir at olarak karşımıza çıkarken, onu dizginlemek at arabacısına, başka bir deyişle akla düşmektedir (a.g.e., 253d-254e). Platon bedenin hareketlerinin

kurabilmiş olan ender filozoflardandır.³

Husserl'in de belirttiği gibi istisnasız her bilinç süreci, bir şeyin bilincidir. *Ego cogito*, ona eklenen bir üye ile genişletilmek zorundadır. Her *cogito*, her bilinç süreci, bir şeye işaret eder ve kendisinde, işaret edilen şeye özgü bir şeyi taşır; bu, belirli bir *cogitatum*'dur. Dahası, her bir *cogito* bunu kendi tarzında gerçekleştirir. Bir evin algısı, evi işaret eder, daha spesifik olarak söylenirse bir tikel evi kasteder ve bunu, algıya özgü bir tarzda gerçekleştirir: Bir evin anısı, anıya özgü bir tarzda eve gönderimde bulunurken, bir ev hayali; hayale uygun biçimde eve işaret eder. Kısacası, bilinç süreçleri “yönelimsel”dir. Her bilinç, bir şeyin bilincidir. *Cogito*, kendisinde *cogitatum*'u taşır (1982: 33). Husserl'in fenomenolojiye olan bu katkısını izleyerek, Sartre da bilincin yönelimsel olduğu ifade eder. “Bilinç bir şeyin bilincidir: Bu demektir ki aşkınlık, bilincin kurucu yapısıdır; bilinç, kendisi olmayan bir *varlıkta taşınarak doğar*” (2013: 28). Karşılaştığımız ilk gerçeklik bilinç olsa da, Sartre yine de dünyayı yaratanın ve taşıyanın bilinç olmadığını ifade eder. Bilinç, bir şeyin bilinci olmak zorunda olduğundan var olmak için dünyanın varlığına ihtiyaç duyar. Bu yüzden bilinç, kendisi olmayan bir varlık tarafından taşınarak doğar. Bilincin kendisi olmayan şey ise dünyadır. Bu nedenle önce bilincin var olduğunu, sonra dünyayı yarattığını söylemek mümkün değildir. Dünya, bilinç tarafından anlaşılacak üzere oradadır.

Yönelimselliğin bir başka özelliği de her öznel sürecin bir “ufku”nun olmasıdır. Bu ufuk, her aktüelliğin potansiyeli içermesi anlamına gelir ve bilinç akışı içindeki potansiyellere gönderimde bulunan yönelimsel ufuk,

ruhun kontrolünde olması gerektiğinden bahseder. Beden ve ruhu birbirinden net bir şekilde ayıran Platon'un, beden ve insan arasında bir ayrım yaptığı da açıktır. “İnsan, bedenini kullanır. Bedeni kullanan ise ruhtur. Ruh, bedeni yönetir. Dolayısıyla bedenin kendi kendini yönettiği düşünülemez” (*Alcibiades*, 129e-130b). O halde bedenin kendi kendini hareket ettirdiğini düşünmek de mümkün değildir. Bedeni hareket ettiren ruhtur. Bu nedenle ruh, bedenden ayrıldığında beden artık hareket edemez hale gelir. Ölü bir beden Platon için gerçekten de hareketin kaynağı olamayacaktır. Platon her ruhun ölümsüz olduğundan söz eder. Çünkü her zaman hareketli olan bir şey ölümsüzdür (*Phaedrus*, 245c-e).

³ Aynı iddia Husserl ve Merleau-Ponty için de geçerlidir. Husserl, uzamsal olarak görünen her şeyin belirli bir perspektiften görüldüğüne dikkat çekmiştir. Husserl'in uzam ve vücutsallık arasında kurduğu ilişkiyi Merleau-Ponty ve Sartre'da da görmek mümkündür. Merleau-Ponty gibi Sartre da nesnelerin algılanmasında *Gestalt* psikolojisinin algısal alan fikrini benimser. Bu alanın referans merkezi bireyin kendi vücududur. Vücudun sağladığı ‘buradalık’ algısıyla dünyaya açılmak ve kendimize anlamlı bir çevre kurmak mümkün hale gelir. Böylelikle uzam kavramının da değişmeye başladığını ve artık salt matematiksel bir koordinat sistemine işaret etmediğini görmek mümkündür.

her algının, algılanan boyutlarının dışında henüz algılanmamış, ancak işaret edilmiş olan boyutlarının da varlığını ortaya koyar. Henüz algılanmamış, ancak potansiyel boyutların beklenmeye başlanması ile algının her safhası yeni bir anlam kazanır. Algının, başka algı potansiyellerinden oluşan bir ufku vardır. Bunlar, başka bir yerden bakıyor olsaydık algılayabileceğimiz potansiyellerdir (Husserl, 1982: 44). Yönelimselliğin vücutla ilişkisi burada ortaya çıkar. Fenomenolojinin başarılarından biri de algının, nesnenin sadece aktüel olarak algılanan boyutlarından ibaret olmadığını, şu anda algılanmakta olmayan başka boyutlarının da var olduğu düşüncesini beraberinde getirdiğini göstermesidir. Bu anlayış zorunlu olarak bilincin vücutla kurduğu ilişkinin bir sonucudur. Şu anda algılamadığımız boyutlar vücudumuzun yerini değiştirdiğimizde algılanabilir olan potansiyeller olarak her algımızda mevcuttur.

Nesnenin aktüel olarak algılanmayan görünüşleri olduğunu bilmemizi sağlayan şey, vücudumuzla mekânda yer değiştirebilmemizdir. Eğer şu an bulunduğumuz yerde –burada– değil de mekânda yer değiştirerek orada olsaydık, şu anda algılamadığımız boyutları algılayabilecek oluşumuz, bize nesnenin diğer görünüşlerini de verirdi. Bunu ancak hareket ederek ve uzamda yer değiştirerek gerçekleştirebiliriz. Hareket eden ve mekânda farklı bir konum alan şey ise vücudun kendisidir. İnsan Sartre'a göre her zaman bir 'durum' içinde var olur. Var olmak, bir durum içinde olmaktır. Bir durum içinde olmak, bilincin her zaman bir vücut aracılığıyla uzamda yer kapladığını söylemenin bir başka yolu olarak karşımıza çıkar. Durum içinde olmamızı sağlayan şey vücudumuzdur (2013: 345). Sartre dünya içinde olmanın *hodolojik* bir uzamla dünyaya anlam vermek demek olduğunu ifade eder. *Hodos* (yol, patika) ile *logos* terimlerinin birleşmesinden oluşan hodolojik uzam, matematiksel uzama zıt olarak topolojik, fiziksel, sosyal ve psikolojik koşulları da içerecek şekilde, iki nokta arasında karşılaşılan durumları ve ilişkileri betimler. Hodolojik uzam, kişinin çevresiyle olan dinamik ilişkilerini betiler. İnsan, tasarladığı dünyada amaca yönelik eylemleri aracılığıyla analiz edilir. Her günkü deneyim içinde nesnelere sabit bir uzam içinde entelektüel olarak kavranan maddi varlıklar olarak algılanmazlar. İhtiyacımıza göre nesnelere figür veya zemin olarak algılanarak değişiklik gösterirler. Böylece kişiye ait bir 'güç alanı' ortaya konulur. Hodolojik uzam bu nedenle Öklitçi uzam gibi sabit bir koordinatlar sis-

temi değildir. Hodolojik uzam fikri, Sartre'in vücut bulmuş bir öznenin yarattığı uzamın, salt sınırları belirlenmiş anatomik bir varlık olmadığını göstermesini sağlar (Mirvish, 2010: 73-4).

Olmak, 'orada olmaktır', şu sandalyede olmak, şu dağın tepesinde olmak, şu yönelimle, şu boyutlarla olmaktır. Bu durum, Sartre açısından ontolojik bir zorunluluktur. Yine de bu zorunluluk, iki olumsuzluğun arasında yer alır. Vücudun 'orada' olması zorunludur, ancak var olmasının kendisi zorunlu değildir, insan kendi varlığının temeli olmadığı için, bir perspektiften dünyaya angaje olması zorunludur, ancak onun tam da 'bu' perspektif olması zorunlu değildir (Sartre, 2013: 344). Şeyler, hodolojik uzam içinde kullanılabilir aletsellikler olarak verilirler. Bunun anlamı, bardağın sehpanın üzerinde olduğunu söylediğimizde, sehpa oynatılırsa bardağın düşebileceğini de beklediğimizdir. Tütün paketinin şömineni üzerinde olduğunu söylemek, üç metrelik bir mesafenin ve aradaki sehpa, koltuk ve masa gibi engellerin aşılması gerektiğini söylemenin bir başka yoludur. Bu nedenle Sartre için algı, pratik düzenlenişten ayrılmaz. Bu düzeni salt bir bilinçle kavramak mümkün değildir. (2013: 358). Bilincin yönelebilmeye yetisinin temelinde vücudun yönelimselliği vardır. Vücut yöneldiği için bilinç de yönelimseldir.

II

Bilinç ve vücut arasındaki paralelliğin netleştirilmesi için Sartre'in *kendi-için-varlık* (*être-pour-soi*) ve *kendinde-varlık* (*être-en-soi*) ayrımına dikkat çekmek ve vücudun *kendi-için varlık* betimlemelerine uygun düştüğünü görebilmek önemlidir. Böylelikle Batı felsefesinde bedensel alana atfedilerek ikincil öneme sahip olduğu düşünülen arzu, tutku veya duyguların Sartre'in *kendi-için* varlık betimlemeleriyle örtüştüğü olgusu fark edilmelidir. Bu bağlamda duyguların vücutla, bilinçle ve dünyayla olan ilişkisi ortaya konulabilecektir.

Sartre, Parmenides'e benzer bir şekilde "Varlık, vardır; varlık, var olandır" der (2013: 33). Bunun anlamı, varlığın kendi başına bir pasiflik veya aktiflik üretmediğidir. Bu nedenle varlık kendini gerçekleştiremeyen bir içkinlik, kendini olumlayamayan bir olumlama, etkiyemeyen bir etkinliktir, çünkü kendi kendisiyle dopdoludur. Bu nedenle varlık, *kendindedir*. Varlık vardır, öyle ki yıkıldığı zaman bile artık var olmadığını söyleyeme-

yiz. Varlık yıkıldığında onun, artık var olmayan olarak farkında ancak bir bilinç varabilir (Sartre, 2013: 31-3). O halde bilinç olmaksızın varlık, *kendinde* olmakla sınırlıdır, varlığa başkalığı atfeden bilinç sahibi insandır. Sartre bilincin her zaman, bilincinde olduğu nesneye doğru kendi varlığının ötesine geçmesinden dolayı, varlığının tam uygunluk içinde 'kendi kendisiyle örtüşmediğini' ifade eder. Bilinç, kendi varlığı içinde kendisi için her zaman sorun olarak kalır. Bu nedenle *kendi-için-varlık* bilincin bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Oysaki *kendinde-varlık* kendisiyle örtüşmektedir, çünkü *kendinde varlık*, ne ise odur. Sartre bunu, 'kendindenin varlık yoğunluğu sonsuzdur' şeklinde ifade eder. *Kendinde-varlık*, doluluktur. *Kendinde-varlıkta* hiçliğin içeri sızabileceği en ufak bir yarıktır yoktur (2013: 110). Oysa bilinç sahibi insan varlığı soru sorma edimiyle hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eder. Bunun tersine Sartre *kendi-için varlığı*, "ne değilse o olan ve ne ise o olmayan" biçiminde tanımlar (2013: 32). Çünkü *kendinde-varlığın*, kendisiyle dopdolu bir varlık yoğunluğu olmasına karşın, bilincin özelliği bir varlık çözülmesi olmasıdır. Bu nedenle bilinci kendi kendisiyle örtüşme olarak tanımlamak imkânsızdır. Bunun anlamı, *kendi-içinin* asla tamamlanmış olarak var olamayacağıdır, *kendi-için* hiçleme ile her zaman olduğu şeyin ötesine doğru geçerek var olduğu için *kendinde-varlık* gibi olduğu şey olarak kalamaz. *Kendinde-varlık*, olduğundan başka türlü olmazken, *kendi-için varlığın* yapısı, her zaman olduğundan başka türlü olacak olmaktır. Bu anlamda *kendi-için* her zaman "eksiktir", çünkü asla tamamlanamamıştır. Oysa ne ise o olan *kendinde-varlıkta* hiçbir eksiklik yoktur, *kendine-varlık* tamamlanmıştır.

Özdeş olanın kendi kendisiyle örtüşmesi tam olarak varlık doluluğudur, çünkü bu örtüşme içinde hiçbir olumsuzluğa yer bırakılmamıştır (Sartre, 2013: 113). Fakat *kendi-için*, kendisiyle örtüşmez çünkü bilincin, hiçliği varlığa getirmesi, insanın kendi kendisinden ayrılmasını ve kendisine bir mesafe almasını sağlar. Hiçlik her zaman için bir *ötedir*. *Kendi-için*, kendini sürekli olarak aşarak var olur. *Kendi-için*, hiçliği varlığa getirerek her zaman, şimdi olduğu halin ötesine geçer ve asla tamamlanamaz.

Sartre *kendi-içindeki* eksikliği, olumsuz bir özellik olarak düşünmemektedir. Çünkü insan ancak eksik bir varlık olması sayesinde sürekli kendisinin ötesine geçerek yeni olanakları kendisine açabilir.

Kendi-içinin ne ise o olmayan olarak kavranmasını, ne ise o olacak olan *kendi*

sağlar... *Kendi-içinde* eksik olan şey, kendidir; ya da *kendinde* olarak kendi kendidir... *Kendi-için* kendi varlığında eksiklik, çünkü ancak ve ancak hiçlik olarak kendinin temelidir. Aslında bu eksiklik, *kendi-içinin* tam da varlığıdır... *Kendi-için*, ancak kendi kendisini eksiklik olarak kavratsa anlamlıdır (Sartre, 2013: 125).

Kendi-içinin kendisiyle örtüşmemesi tam da *değeri* ortaya koyar. İnsanda değerli olan, onun asla *kendinde* haline gelememesi ve kendisini her zaman olduğu şeyin ötesine geçmeye mahkum eden olanaklara açık olmasıdır.

Değerin dünyaya gelmesine insan-gerçekliği aracılık eder. Değer, bir varlığın, varlığının ötesine geçerken yöneldiği şeydir. Değer atfedilen her eylem, bir şeye doğru kendi varlığından uzaklaşır (Sartre, 2013: 129).

Kendi-içinin eksikliğini çektiği değeri, Sartre *mümkün olan* şeklinde tanımlar. *Kendi-için*, değere veya mümkün olanlara doğru adım atmadan ortaya çıkamaz. Mümkün olanın, mümkün olarak kavranması *öteye geçme* edimiyle gerçekleşir. Bu nedenle *kendi-için* sürekli, henüz olmadığı, ancak olacağı şey uğrunda, şimdi olduğu şeyin ötesine geçer. Sartre'a göre insan her zaman mümkün olanlar tarafından kuşatılır. İnsan tamamlanmamış bir varlık olduğu için, sürekli yeni olanaklara sahiptir ve bu olanaklardan hangilerini seçeceği önceden belirlenmemiştir.

Vücut, dünyaya katılmanın bireyleşmesi olması onun *kendi-içinin* zorunlu bir özelliği olduğunu gösterir. Sartre ruh ve beden gibi iki keyfi tözün bulunmadığını ifade eder. Aksine *kendi-içinin* doğası, tam da onun vücut olmasını gerektirir. Başka bir deyişle, *kendi-içinin* hiçleyerek varlıktan kaçması, dünyaya katılma biçiminde olmalıdır. Vücut, olumsuzluğun göstergesidir.

Vücudun *kendi-içinliğini* gösterdikten sonra Sartre'ın eylemin doğası hakkındaki açıklamalarının da *kendi-için-varlık* betimlemeleriyle örtüşüğünü görebilmek önemlidir. Bu nokta bizi duyguların dışsal nedenlere verilen salt tepkisel davranışlar değil, fakat bilinçli birer eylem oldukları çıkarımını yapmaya ve vücudu var etmenin bir biçimi olarak karşımıza çıktıkları iddiasına götürecektir.

Sartre, *kendi-içinin* eylem aracılığıyla tanımlanan varlık olduğunu ifade eder. Sartre'ın bilince ilişkin betimlemelerinin eylemin doğası için de geçerlidir.

III

Sartre ilk olarak eylemin yönelimsel olduğunu belirtir. Eylemin yönelimsel olduğunu söylemek, gerçekleştirilen eylemin bilgisine sahip olmak demektir. Örneğin, barut deposunda çalışan sigara tiryakisi bir işçi dikkatsizliği yüzünden depoyu havaya uçurduğunda Sartre'a göre gerçek anlamda bir eylemde bulunmuş olmazken, bir taş ocağına dinamit yerleştirmekle görevli bir işçi ön görülen patlamaya yol açtığı anda eylemde bulunmuş olmaktadır. Çünkü eylemini bilinçli bir şekilde, yani belirli bir yönelimde bulunarak gerçekleştirmiştir (2013: 477).

İkinci olarak Sartre eylemin de eksiklik ve olumsuzlama içerdiğini ifade eder. Sartre'a göre eylemde bulunmak için öncelikle bir şeyin eksikliği hissedilmelidir. Örneğin bir işçi eğer çalışma koşullarından memnunsaydı, farklı bir eylemde bulunmaz, ancak memnun değilse, içinde bulunduğu durumu değiştirmek için farklı bir eylemde bulunabilir. Başka bir deyişle, eyleme geçmek için daha iyi koşulların varlığının farkına varılması gerekir. Daha iyi koşullar henüz birer olanaktır, yani mevcut bir durum değildir, tam tersine olanak, mevcut durumun olumsuzlanması demektir (2013: 478).

O halde açıktır ki eylem mümkün olanı içerir: Eylem, mevcut bir durumdan kalkarak değil, henüz mevcut olmayan, başka bir deyişle, sadece mümkün olan bir durumun kavranılması ile gerçekleştirilir. Bu durumda bilinç, henüz olmadığı bir şey uğrunda, olduğu şeyin ötesine geçmektedir.

Sartre'a göre bazen içine bulunduğumuz durumun bozukluklarını fark etmemişimizin sebebi, onunla yaşamaya alışmamızdan değil, mevcut durumun başka türlü olabileceğini, yani mümkün olanı kavrayamamamızdan kaynaklanır. Mevcut durumun varlık doluluğuna, kendimizi kapatıp, onu *kendinde-varlık* olarak gördüğümüz için eylemde bulunamayız. Ancak ondaki çözülmeyi, boşluğu görebildiğimizde, hiçliği devreye sokabildiğimizde mümkün olana doğru şimdiki durumu aşabiliriz.

Sartre buradan iki önemli sonuç çıkartır: 1. Toplumsal, iktisadi, fiziki, siyasi ya da psikolojik hiçbir mevcut durum, kendi başına bir eylemin başlatıcısı olmaya yetmez. Olan bir şey, henüz var olmayan bir şeyi belirleme gücüne sahip değildir. Olanı, olmayan uğrunda, ötesine geçerek aşan her zaman bir *kendi-içindir*. 2. Hiçbir aktüel durum kendi başına eksiklik

ve olumsuzluk olarak beliremez. Bu belirlemeyi hiçleme ile gerçekleştiren yine *kendi-içindir* (2013: 479-80). O halde, eylemin temelini hiçlemenin oluşturduğu görülmektedir. Bu da eylemin bir eksikliğin kavranmasına bağlı olarak, mevcut durumun bir mümkün olan uğrunda hiçlenerek aşılması olduğu anlamına gelir. Sartre'ın bilinç analizi, onun eylem betimlemeleriyle örtüşmektedir. Bu anlamda eylem de *kendi-için varlığım* bir yapısı olarak değer taşıyıcısıdır. Bu da eylemin gerçekleştircisi olarak vücudun da bilinç kadar değerlerin taşıyıcısı olduğu anlamına gelir. Eylemin yapısı ortaya konulduktan sonra duyguların da birer eylem biçimi olduğu iddiasına geçilebilir.

IV

Sartre, psişik olgular çokluğu içinden duygusal olgularını ayırır. Bunun için duygunun özüne dair fenomenolojik bir inceleme gerçekleştirir. Sartre'a göre dünya paranteze alınca, duyguyu salt transandantal bir fenomen olarak çalışan, belirli duyguları değil, fakat bilincin organize edilmiş bir türü olarak duygunun transandantal özünü çalışan bir duygu fenomenolojisi mümkündür. Bu noktada Heidegger'in vurguladığı gibi, Sartre için de analiz edilmesi gereken varlık insan gerçekliği olmak durumundadır (2011: 19-20). İnsan, dünya ile aynı yapıdadır. Sartre da Heidegger gibi dünya ve insan gerçekliğinin (*Dasein*) birbirinden ayrılmadığını ifade eder (2011: 13).

Heidegger, duygu da dahil olmak üzere insanın her davranışında, insan gerçekliğinin bütününe yeniden keşfedildiğini ifade etmiştir. Duygu durumunda insan, kendisini 'duygusal olarak' dünyaya 'yöneltiyordu.' Husserl de duygunun fenomenolojik betimlemesinin, bilincin özsel yapısını açığa çıkarabildiğini ifade etmiştir. Çünkü duygu, kesinlikle bir bilinçtir. Bu görüşlerden hareketle Sartre fenomenologun, bilinç veya insanla ilgili olarak duyguyu sorunsallaştırması gerektiğini vurgular. Sartre duygunun sadece ne olduğunu değil, fakat aynı zamanda bir varlık hakkında bize ne söylemesi gerektiğini de inceler. Aynı inceleme tersinden de gerçekleştirilebilir. Duygunun mümkün olabilmesi için bilincin ne olmak zorunda olduğu sorulabilir. Sartre bu noktada psikolojinin verilerini eleştirir. Çünkü psikoloji için psişik bir durum, her zaman olumsal olan bir 'olgu' olarak kalır (2011: 23).

Bir bilim adamından Newton yasalarına göre bedenlerin neden bir-

birlerini cebzettikleri sorusuna cevap vermesi istenirse ve ona bedenler arasındaki bu çekimin anlamının ne olduğu sorulursa bilim adamı sadece böyle bir çekimin var olduğunu ve hiçbir anlamının bulunmadığını söyleyecektir. Sartre, psikologların da duyguya aynı şekilde baktıklarını ifade eder. Duygu sadece vardır, fakat psikoloji bunun nedenini bilmeye çalışmaz. Sadece var olan bir olguyu ifade etmekle yetinmektedir. Ancak, fenomenologa göre ise her insani olgu özü gereği anlamlıdır. Sartre için onu anlamından ayırmak, duyguyu insan olgusu olma özünden koparmak anlamına gelir (2011: 24). Bu nedenle fenomenologun görevi, duygunun anlamını (*signification*) çalışmaktır. Psikolog için duygunun anlamı yoktur, çünkü psikoloji onu bir olgu olarak geri kalan her şeyden soyutlayarak çalışır. Bu durumda duygu daha baştan anlamsızdır, ancak eğer her insan olgusu anlamlıysa, psikologun duygu kavramı en baştan ölüdür, psişik veya insani değildir. Duyguyu bilincin gerçek bir fenomeni olarak ele alacak-sak, her şeyden önce onu anlamlı bir şey olarak görmemiz gerekir. Duygunun varlığı, kesinlikle anlamlandırdığı kadardır. Burada yapılması gereken şey, davranışın ve etkilenmiş, bozulmuş, ya da değişmiş bilincin anlamının geliştirilerek, neyin anlamlandırıldığının açıklanmasıdır (2011: 25).

Sartre için ilk olarak bildiğimiz şey, duygunun kendine özgü bir tarzda bilincin bütününe ya da insan gerçekliğine gönderimde bulunduğuudur. İnsan gerçekliği olguların bir toplamı olmadığı için bu bir rastlantı değildir. Duygu, belirli bir yön altında tüm tamlığı içinde sentetik insan bütünlüğünü ifade eder. Duygu, insan gerçekliğinin bir sonucu değildir. Aksine insan gerçekliğinin kendisi, kendini tam da 'duygu' formu altında gerçekleştirir. Duygunun kendi özü, kendine özgü yapıları, görünüş yasaları, anlamı vardır ve insan gerçekliğine dışarıdan eklenmemiştir (2011: 26). Sevincin veya üzüntünün anlamı, üzüntüye veya sevince dışarıdan eklenen bir şey olmadığı için araştırılması gereken bilincin kendisidir, çünkü sevinç, sevinç olarak görüldüğü ölçüde sevinçtir.

Sartre duyguların bir erekselliği olduğunu söyler ve psikanalistleri duyguların erekselliğini davranışın sentetik organizasyonunun bilinçsiz olduğunu söyleyerek açıklamalarını eleştirir. Bilinçaltına gönderimde bulunmak Sartre'a göre Kantçı fenomen ve numen ayrımını psikolojiye sokmak demektir. Eğer bilinçte bir anlam varsa, bu anlamı bir bilinç yapısı olarak bilinçaltında değil, kendi içinde taşımalıdır. Bilincin; anlamını,

dışarıdan alan ‘bir şey’ olduğunu varsaymak, Sartre’a göre bilinci yalnızca ‘şeyleştirmek’ olacaktır.

Sartre, bilinci başka şeyleri sorguladığımız gibi dışarıdan sorgulayamayacağımızı ifade eder. Bu nedenle bir anlam arıyorsak bunun için bilincin içine bakmamız gerekir (2011: 64). Sartre’a göre bir bilinç olgusu olarak duygunun farkında olmak her zaman mümkündür: ‘Kızgınım’ ya da ‘korkuyorum’ gibi ifadelerde bulunabiliriz. Ancak Sartre, korkunun ilk olarak korku bilinci olarak ortaya çıkmadığını söyler. Duygusal bilinç öncelikle refleksif değildir, bu nedenle de kendinin bilinci olamaz. Duygusal bilinç öncelikle dünyanın bilincidir.⁴ Açıktır ki; korkan bir insan, bir şeyden korkar (2011: 70).

Psikologlar duyguya algının, yani temsili bir göstergenin neden olduğunu söylerler. Ancak onlara göre duygu daha sonra kendi içinde emilmek için nesnesinden ayrılır. Oysa Sartre, aksine duygunun her an nesnesine döndüğünü ve ondan beslendiğini iddia etmektedir. Psikologlar örneğin korkunca kaçmayı, kaçış öncelikle belirli bir nesneden kaçmak değilmiş gibi, kaçmanın nedeni zaten nesne değilmiş ve sabit olarak orada değilmiş gibi betimlerler. Kişinin bağırduğu, vurduğu veya küfrettiği kızmayı, tüm bunların nesnel birliğini temsil eden kişinin kendisinden bah-

⁴ Bilinç hem yöneldiği nesnelere hem de kendi kendisini bilir, ancak bu bilinç, Descartes’ın *cogito*’sundan farklı olarak öncelikle *konumsal olmayan (non-positionnelle) bir bilinçtir*. Sartre bilincin konumsal olmaması ile kendisini doğrudan bir nesne olarak konumlandırmadığını anlamaktadır. Konumsal olmayan bilinç, bilincinde olunan nesnenin örtük bir farkındalığıdır, bunun doğrudan doğruya bir bilgi statüsünde olduğu söylenemez. Sözelimi, paketin içinde duran sigaraları sayma edimi sırasında sahip olduğum bilinç, Sartre için toplama işlemine dair konuşlandırıcı olmayan (*non-thétique*) bir bilinçtir. “Orada ne yapıyorsun?” sorusu sorulduğunda verdiğim “sayıyorum” yanıtı sadece *refleksiyon* yoluyla kavradığım anlık bilinci değil, fakat aynı zamanda *üzerine düşünülmemiş (irréfléchies)* bilinçleri de kapsamaktadır. Bu nedenle refleksiyonun kendisinin, üzerine düşünülmesi bilince herhangi bir önceliği bulunmamaktadır (2013: 19-20). Bunu aydınlatmak için Sartre okuma örneğini kullanır. Okuma eylemiyle meşgulken, içinde bulunduğumuz odanın, odanın sıcaklığının, üzerinde oturduğumuz sıranın bilincindeyizdir. Bu bilinç, pre-refleksif seviyede yaşanmaktadır. Ancak, aynı zamanda aktif bir biçimde okuma eyleminin de bilincinde olduğumuzu da söyleyebiliriz, bu bilinç ise ikinci seviyeyi gerektirir. Bir başka kitabı değil de, bu kitabı okuyor ve sayfalar üzerindeki işaretlerden anlamlar çıkarıyor oluşum gibi refleksif bilinç olarak, burada daha farklı bir biçimde bir şeyin bilincinde olmak için refleksiyonu kullanırım. Tüm bunlar, bilinçli olmanın refleksif yollarıdır. Fakat aynı zamanda kendimi okuyan bilinç olarak da düşünebilir ve okuma bilinci üzerine bir refleksiyon gerçekleştirebilirim. Bu şekilde okuyan ben olarak kendimin bilincinde olurum. Sartre bunun üçüncü seviyede meydana geldiğini ifade eder. Bilincin çalışma şekli böyledir (2013: 22). Örneğin; Pierre’e acıdığımı ve yardımına koştuğumu düşünelim. Sartre o anda bilinç için tek bir şeyin olduğunu söyler. O da, yardım edilecek olan Pierre’dir. Yardıma ihtiyacı olma niteliği Pierre’e aittir ve benim üzerimde bir güç olarak etki eder (2003: 68-9).

setmeden açıklamak mümkün değildir. Duygusal özne ve duygu nesnesi çözülemez bir sentez içinde birleştirilirler. Oysa Sartre için duygu, dünyayı kavramanın belirli bir yoludur. Pratik bir problemin çözümünü arayan özne dışarıda, dünyanın içindedir ve tüm eylemlerinde dünyanın farkındadır (2011: 71). Eğer işler yolunda gitmez ve özne sinirlenirse, sinirlenmenin kendisi dünyanın ona görünme biçimidir. Eylemi başarısız olan ve kızan öznenin bu esnada kendisine dönmesi ve refleksif bilinci devreye sokması zorunlu değildir. 'Aletsel dünyanın' refleksif olmayan bilincinden, 'nefret edilen' (kızgınlık duyulan) dünyanın refleksif olmayan bilincine sürekli bir geçiş olabilir. Sartre ikincisinin, ilkinin bir dönüşümü olduğunu iddia eder (2011: 72).

V

Sartre'a göre duygu, dünyanın bir değişimidir. Tam da bu noktaya dayanarak duyguların vücutu var etme biçimi olduğunu iddia etmek gerekir. Önümüzdeki yollar zorlaştığında ya da yolumuzu göremediğimiz zaman bu dünyaya katlanamayız. Tüm yollar engellendiği halde yine de eylemde bulunmamız gerekir. Böylece dünyayı değiştirmeye çalışırız.

Sartre böyle anlarda sanki şeyler ve potansiyelleri arasındaki ilişkinin, determinist süreçlerle değil de, büyü ile (*magie*) yönetiliyormuş gibi eylemde bulunduğumuzu ifade eder (2011: 79-80). Kendimizi bu yeni tavra bırakmamızla birlikte bilinç, nesneyi değiştirmek için, kendisini değiştirmektedir. Bilinçteki bu değişiklik fark edilmez. Yönelimi ve davranışı değiştirerek, eski ya da yeni bir nesneyi farklı bir tarzda algularız. Sartre'a göre burada öncelikle refleksiyon gerçekleştirmek zorunda değilizdir. Sartre bu durumun paradoksal resimlerdeki algıya benzer olduğunu belirtir. Tıpkı resimde iç içe geçmiş nesnelere arasından bir nesneyi bulmak istediğimizde algımızı yeni bir biçimde kurmamız gerektiği gibi bu yeni durum karşısında da algımızı değiştirmek gerekir. Sartre açısından duygu da da tıpkı böyle bir süreç yaşanmaktadır. Dünyaya belirli bir anlam formu altında bakarak algılayan öznedir. *Kendi-için*, değiştiremediği bir duruma bu kez de duygu formu altında bakmayı seçer.

Duygu, şimdi dünyayı yeni bir boyutta daha farklı kavrayan ve ona yeni bir davranışı empoze eden ve refleksif olmayan yeni bir bilinci motive eder. Böylece şimdi dünyanın yeni bir boyutu kavranır. Fakat duygusal davranış, diğer davranışlarla aynı düzeyde etkinliğe sahip değildir. Duygu-

nun amacı nesne ne ise ona göre eylemek değildir. Duygusal davranış nesnenin yapısını değiştirmeden, ona dayanan başka bir niteliği açığa çıkarır. Sartre bu niteliğin daha düşük düzeyde bir varlık veya mevcudiyet olduğunu ifade eder. Duygu süresince bilinç tarafından yön verilen vücudun dünyayla ilişkisi değişmektedir. Böylece dünyanın nitelikleri de değişir. Duygu eğer bir oyunsa (*jeu*) bu, bizim gerçekten inandığımız bir oyundur. Örneğin; bir demet üzüm koparmak için elimizi kaldırdığımızı fakat yetişemediğimizi düşünelim. Böyle bir durumda omuz silkip, zaten henüz çok yeşil olduklarını mırıldanır ve yolumuza devam ederiz. Tüm bu davranış, söz ve jestler Sartre'a göre görüldüğünden daha derin bir anlama sahiptir. Üzümlerin altında oynanılan bu küçük oyun gerçekte tamamlamadığımız bir eylemin yerine geçer. En başta elimizi uzatıp koparmak istediğimize göre üzümler toplamak için hazırdılar, ancak potansiyel, aktüel hale getirilemeyince ilk baştaki bu çekici nitelik hemen dayanılmaz hale gelir. Bu gerilim, üzümlerde başka bir nitelik aranmasını harekete geçirir ve gerilimi sona erdirecek olan 'çok yeşil' niteliği sorunu çözer. Böylece omuz silkme ve beğenmeme davranışında bulunulur. Sartre burada kimyasal olarak değil, fakat *büyülü* bir -şekilde istenilen niteliğin bulunduğunu ifade eder (2011: 81-2).

Pasif korku duygusunda da aynı durumun geçerlidir. Örneğin; vahşi bir hayvanın bize doğru geldiğini gördüğümüzde kalbin hızlanması ve korkudan baygınlık geçirilmesi tehlikeye en iyi uyarlanan davranış biçimidir. Bayılma, kişiyi hayvanın karşısında savunmasız bıraksa da, Sartre'a göre bir kaçma davranışı ve bir sığınak arayışıdır. Burada hala refleksif olmayan düzlemin içinde yer alan özne, ancak determinist süreçlerle ve normal araçlarla tehlikeden kaçamadığı için, büyü bir yolla tehlikenin varlığını hiçlemektir. Olabildiğince çabuk hayvanın varlığını hiçleyerek baygınlık geçirmek Sartre'ın büyü davranışı olarak adlandırdığı şeydir (2011: 83). Dünya, Sartre'a göre büyü gören gözün sınırlarına bağlıdır. Özne sadece bilincin kendisini yok ederek bu durumu bir bilinç nesnesi olarak ortadan kaldırabilir. Bayılmanın aksine genellikle aktif korkudaki kaçma davranışının ise rasyonel bir davranış olduğu düşünülür. Öznenin tehlike ile arasına mesafe koymak için davranışını hesaplı yaptığı varsayılır. Ancak Sartre açısından bu da bir yanlış anlaşılmalıdır. "Sığınağa ulaşmak için kaçmayız. Kaçarız çünkü baygınlıkta kendimizi hiçleyemeyiz. Kaç-

mak, eylemde bayılmaktır. Kaçmak, tüm vücudumuzla, tehlikeli nesneyi hiçleyen bir büyü davranışıdır” (2011: 83-4).

İçinde yaşadığımız uzamın vektörel yapısının yerine birden bire potansiyel bir boyut yaratırız. Bu, tehlikeyi hiçleme, unutmaya yoludur. Sartre bunu tecrübesiz bir boksörün rakibine gözlerini yumarak saldırmasına benzetir. Burada boksör, rakibin yumruklarının varlığını ortadan kaldırmak ister; görmeyi reddederek, rakibin etkinliğini de sembolik olarak elimine eder. Sartre, korkunun gerçek anlamının ancak bu şekilde ortaya konduğunu ifade eder. Büyülü davranış yoluyla dış dünyadaki tehlikeyi hiçlemeyi amaçlayan, *vücut bulmuş bir bilinçtir* ve nesneyi hiçlemek adına kendisini hiçleyecek kadar ileri gidebilir. Duygu, bilincin kendini vücut şeklinde var etmesidir.

Pasif üzüntü duygusu için de aynısı geçerlidir. Keyifsiz kişi bir köşede hareketsiz bir şekilde dünyayla temasını minimuma indirecek şekilde oturur. Bu durumda genellikle gün ışığı yerine karanlık, ses yerine sessizlik, topluma karışmak yerine odaya kapanma tercih edilir. Kişi üzüntüsüyle baş başa kalır. Ancak Sartre'a göre bu tamamen doğru sayılmaz. Keder durumunda günlük eylemlerimizin koşulu ortadan kaybolmuştur. Buna rağmen hala dünya içinde eylemde bulunma zorunluluğu da vardır. Dünyanın potansiyellerinin çoğu aynı kalırken (yapılacak işler, görülecek insanlar), sadece onları gerçekleştirecek araçlar ve hodolojik uzamımızda izleyeceğimiz yollar değişmiştir. Artık aynı araçları kullanamayız. Melankoli, tam da bu yeni yolları ve araçları bulma zorunluluğumuzu ortadan kaldırmak içindir. Dünyanın mevcut yapısını farklı bir yapıyla yer değiştirerek yapmaya çalıştığımız şey, Sartre'a göre vücudu duygular aracılığıyla farklı bir şekilde var etmekten başka bir şey değildir. Bu şekilde dünyayı duygusal açıdan nötr bir gerçekliğe çevirmeye çalışırız (2011: 85-6).

Sartre aktif üzüntünün de problemlerin yadsınması amacına hizmet eden olumsuz bir davranış olduğunu ifade eder. Konuşulması gereken bir durumda konuşma olanağını yok etmek için ağlayarak veya titreyerek, konuşma potansiyeli elimine edilmez, fakat şu an için ulaşamayacak bir yere taşınır. Yine de yapılması lazımdır, fakat şimdi değil, başka bir gün gerçekleştirilmek üzere rafa kaldırılmıştır. Buradaki duygusal kriz, dünyanın zorluğunu abartarak sorumluluktan feragat etmektir. Dünyanın, bizden yapabileceğimizden fazlasını istediğini söyleyerek, büyü bir şekilde

durumu abarttığımızı ifade eden Sartre için duygusal üzüntü, acizlik oyununu oynamaktan başka bir şey değildir (2011: 88).

Peki, neşe için ne söylenebilir? Sartre'ın duygu için yaptığı tanım ilk bakışta mutluluk için geçerli değilmiş gibi görünür. Çünkü mutlu öznenin kendisini bir şeye karşı korumasına ve savunmasına gerek yoktur. Ancak Sartre öncelikle bir uyum sağlama durumu olan neşe hissini (*joie-sentiment*), neşe duygusundan (*joie-émotion*) ayırır. İkincisinde belirli bir sabırsızlık vardır. Neşeli kişi rahat duramaz ve bir sürü plan yapar, çünkü arzu nesnesinin hayaleti tarafında çağrılmaktadır. Nesne içkin olmasına rağmen, henüz orada değildir ve henüz onun olmamıştır. Belirli bir zaman diliminde ondan ayrılır. Örneğin sevdiği birini görecektir olan kişinin mutluluğu böyledir. Kavuşma bir anda değil, adım adım gerçekleşir. Neşe, arzu edilen nesneye ani bir bütünlük gibi sahip olmaya çalışan büyüdü bir davranıştır (2011: 90). Kendisine âşık olduğunu itiraf eden bir kadının ardından, erkek dans etmeye ve şarkı söylemeye başladığında bu aşkı hak etmek, sürdürmek, arttırmak ve pek çok detayla ona sahip olmak için yapacağı zorlu davranışları kafasından şimdilik uzaklaştırmaktadır. Tüm bunları sonra yapacaktır, şimdi dinlenme halindedir. Şimdilik nesneye büyüdü bir şekilde sahiptir.

Üzüntü veya korkuda yaşanan hipotoni (anormal derecede düşük kas tonusu ve kasın harekete karşı gösterdiği direnç), damarların büzülmesi ve solunum problemleri dünyayı hiçlemeye veya onu potansiyellerinde soymaya çalışan davranışla birlikte semboliktir. Bunlar, davranışla tek bir sentetik form içinde birleşirler ve kendi başlarına incelenemez ya da sadece davranışa indirgenemezler. Kişi kaçmayı engelleyebilir, fakat titremeyi engelleyemez. Kaçmak yerine kendini işine verebilir ancak ellerinin buz kesmesini engelleyemez. O nedenle duygu, basitçe oyun ya da davranış değildir, fakat belirli bir durum içindeki vücudun bir davranışdır: Duygu belirli bir davranış taşıyan düzensiz ve sarsılmış vücutta ortaya çıkar (2011: 97). Vücutsal düzensizlik, bazen davranıştan uzun sürebilir, ancak düzensizlik anlamını ve formunu kuran da davranıştır. Diğer taraftan bu düzensizlik olmadan da, gösterge sadece boş bir etki olarak kalır. Sentetik bir form oluşturulması gerekir: Büyü davranışına inanmak için kişi fiziksel olarak düzensiz ve sarsılmış olmalıdır. Bilinçten hareketle duygusal süreci anlamak için, vücudun ikili yapısını unutmamak gerekir. Vücut hem dün-

ya içinde bir nesne (beden) hem de bilinç tarafından doğrudan yaşanan vücuttur.

Duygunun kökeni, bilincin dünya karşısında kendiliğinden yaşadığı bozulmadır. Bir şekilde dayanamadığına, uykuya dalarak başka bir şekilde dayanır, kendisini bilincin uykudaki, rüyadaki veya histerideki durumlarına indirger. Vücutsal sarsıntı ise, bilincin yaşadığı inancın, dışarıdan görülmesinden başka bir şey değildir. Bilinç, dünyanın baskısından kendini kaçırır, kendine dair konuşlandırıcı bir bilinç değildir: Sadece yeni büyülmüş bir düzleme geçen dünyanın bozulmasına dair konumsal olan ve hala konuşlandırıcı olmayan bir bilinçtir. Ancak bu ölçüde duygunun içten olduğunu söyleyebiliriz. Burada bilinç, kendi tuzağına düşmüştür. Çünkü öncelikle ona inanarak dünyanın bu yeni boyutunda yaşar, rüya ve histeride olduğu gibi kendi inancına mahkûm olmuştur. Duygu bilinci tutsaktır, ancak Sartre bununla kendi dışındaki bir şey tarafından alıkonulduğunu anlatmak istemez. Duygu bilinci kendi kendine tutsaktır, çünkü inancı doğrudan yaşadığı için inanca egemen olamaz ve inancın içinde emilir. Bilincin aynı anda bir şeyi yadsıma ve olumlama özgürlüğü olması anlamında kendiliğinden olduğu düşünülemez. Böyle bir kendiliğindenlik fikri çelişkilidir. Kendini aşmak bilincin özüdür, kendi içine çekilmesi ve dışarıda bir nesnede olup olmadığını düşünmesi imkânsızdır. Bilinç, kendisini sadece dünya içinde bilebilir. Bilinç, kendi kendisini ulaştırdığı büyülmüş dünyayı yaşarken, tutsağı olduğu bu dünyayı sürdürmeye çalışır: Duygu, kendisini sürdürmeye çalıştıkça, bilinç onu arttırır. Bu nedenle kişi daha hızlı kaçtıkça daha çok korkar. Büyü dünyası ortaya çıkar, bir form alır, bilincin etrafını sarar ve ona yapışır, korku nesnesinden kaçmak, ona daha fazla büyülmüş bir gerçeklik katmaktır. Böylece nesne, bilinci tutsağı haline getirir (2011: 100-3).

Duygu süresince bilinç kendisini alçaltır ve birdenbire içinde yaşadığı determinist dünyayı büyülmüş bir dünyaya bırakır. Büyü, bizim kendi mizacımıza göre dünyaya yüklediğimiz geçici bir nitelik gibi düşünülmemelidir. Dünyanın, büyülmüş olan varoluşsal bir yapısı vardır. 'Büyü' kategorisi, toplumda insanların karşılıklı psikik ilişkilerini ve başkalarına ilişkin algımızı düzenler. Büyülmüş olan, 'şeyler arasına eklenen zihindir', yani kendiliğindenlik ile pasifliğin irrasyonel bir sentezidir. İnsan her zaman için bir büyücüdür ve sosyal dünya büyülmüştür (Sartre, 2011: 107-8). Konuştuğumuz

kişinin mimikleri bize onun yaşantısını (*Erlebnis*) verebilir. Bu nedenle insan, başkası için her zaman bir büyücüdür. Biri, ötekini kendiliğinden yaratan iki edilginliğin bu şiirsel bağlanması, büyücülüğün kökeni ve dünyaya ‘katılma’nın derin anlamıdır (Sartre, 2003: 87). Dünyanın rasyonel kavrayışından birden büyülü kavrayışa geçiş eğer nesnenin kendisi tarafından gerçekleşirse ve ona tatsız (kabul edilemez) bir öge ona eşlik ediyorsa korku, kabul edilebilir bir öge eşlik ettiğinde ise beğeni gerçekleşir (2011: 109).

Korku durumunda birden bire determinist bariyerlerin tersine çevrildiğini hissederiz. Camda beliren yüz, ilk olarak kapıyı açıp yirmi adımda yanımıza gelecek bir adamın yüzü değildir. Tersine, hareketsiz gibidir, camın arkasındaki yüz, vücudumuzla doğrudan bir ilişki kurar. Onun anlamını yaşar ve ona katlanırız, kendi tenimizle (*chair*) onu kurarız, fakat aynı zamanda kendisini bize doğru zorlar, uzaklığı hiçler ve içimize işler. Bilinç, bu büyülü dünyaya dalar, adeta vücut bir inançmış ve bilinç de ona inanıyormuş gibi vücudu kendisiyle birlikte sürükler. Duyguya anlamı veren davranış, artık ‘bizim’ davranışımız değil, yüzün ve öteki varlığın vücudunun hareketlerinin ifadesidir. Bunlar bizim kendi organizmamızdaki değişikliklerle birlikte sentetik bir bütün oluştururlar. Her durumda şu unutulmamalıdır ki duygu, değişmeyen bir dünyayla çevrelenen öznenin rastlantısal bir değişimi değildir. Bir nesnenin korkutucu, sinir bozucu, üzüntü verici olarak duygusal açıdan kavranması, dünyanın bütünsel bir dönüşümü zemini üzerinde doğar. Bir nesnenin korkunç görünmesi için, bilince uyan büyülü bir mevcudiyet olarak gerçekleşmesi gerekir. Camda görülen yüz bizim için doğrudan bir tehdit olarak yaşanmalıdır. Ancak bu sadece, olayı akılsal hale getirecek ve büyüü dağıtacak dünyanın tüm yapılarını yıkacak bilinç eylemi ile mümkündür. Öncelikle; ‘kırılması gereken cam/nesne’ olarak pencere ve ‘kat edilmesi gereken mesafe’ olarak yirmi adım hiçlenmelidir. Bu, dehşet içindeki bilincin, yüzü onunla aramızdaki mesafeyi azaltarak ‘yakına’ getirdiği anlamına gelmez. Mesafeyi azaltmak, hala mesafe kategorisi aracılığıyla düşünmektir. Aynı şekilde, korkmuş öznenin, camın kolayca kırılabileceğini veya dışarıdan açılabileceğini düşünmesi de korkusu için verebileceği rasyonel açıklamalardır. Gerçekte pencere ve mesafe, pencerede yüzü gören bilincin eyleminde eş zamanlı olarak yakalanmıştır. Ancak bu yakalama eyleminde pencere ve

mesafe 'kullanılır' özelliğinden soyulmuştur. Şimdi başka türlü kavranırlar. Mesafe, artık, geçilmesi gereken uzaklık olarak görünmez, korkuyla birleştirilen zemin olarak görünür. Pencere 'öncelikle açılması gereken bir şey olarak' değil, korkutucu yüzün çerçevesi olarak algılanır. Tüm bunlar, korkunun, kendisini hissettireceği alanlar olarak bize görünürler. Çünkü determinist olan aletsel dünyada korku mümkün değildir. Korku, şeylerin büyülmüş bir şekilde var olduğu dünyada mümkündür, bu nedenle ona karşı verilecek savunma da büyülmüştür. Bir nesneyi korkutucu olarak deneyimlemek, onu kendisini zaten korkutucu olarak ortaya koyan dünya zemininde görmekten başka bir şey değildir. Bu nedenle bilinç, 'dünya içinde' iki şekilde var olabilir: Dünya bilince, kullanılabilir şeylerin organize olmuş bir kompleksi olarak görünebileceği gibi kullanılabilir olmayan bir bütün olarak da görünebilir (Sartre, 2011: 111-5).

Camda beliren yüz bu anlamda artık algısal bilincin değil, imgesel bilincin bir nesnesi olarak karşımıza çıkar. Burada aletsel dünya ortadan kaybolmuştur. Nesne aynı olsa bile algıda ve imgelemde ortaya çıkan şey, bilincin farklı bir yönelimselliğine aittir. Algısal bilinç pasif bir biçimde karşısındaki bir nesneyi algılamakta imgesel bilinç camdaki bu yüzden hareketle aktif bir biçimde korkuyu varlığa getirir. "İmge bilince girdiğinde, imge ile birlikte tüm bir evren de bilince girer" (Sartre, 2009: 123).

Estetik hazzın verdiği beğenme duygusunda da imgelemin nesnesini değiştirerek -bu kez Sartre'ın gerçekdışı (*irréel*) olarak adlandırdığı farklı bir boyutta- var ettiğini görürüz. Estetik nesne, onu gerçekdışı olarak konumlandıran imgesel bilinç tarafından kurulur ve kavranılır (1986: 362). Sartre'ın "güzel" denilen şeyin, bir algı olarak deneyimlenemediğini ve doğası gereği bu dünyanın dışında olduğunu ifade ederken (1986: 363) vurguladığı şey, tam da vücudun kendini yeniden var edilişle birlikte dünyanın da büyülmüş bir şekilde değişmekte olduğudur.

Sonuç

Sartre duyguyu, dışarıdan gerçekleşen bir şey değil, fakat bilincin büyü tarzına geçmesi olarak görülmesi gerektiğini ifade ederek duygunun bilinçli varoluşumuzun bir kipi olduğunu ve bilincin dünya içinde olmasının yollarından biri olduğunu ortaya koyar. Sartre'a göre duygularla büyülmüş bir dünya kurarız. Duygu, insan gerçekliğinin dünyayla ilişkilerinin bütünü, 'dünya içindeki varlığın' bir değişimidir. Duygu durumunda büyülmüş

gerçekleştirilme aracı olarak vücudumuzu kullanırız. Ancak duygu, dışsal nedenlere verdiğimiz salt fizyolojik veya bedensel bir tepki de değildir. Duygular bilinçlidir ve stratejik bir şekilde dünyayı dönüştürürler. Duygu her zaman için bir şeye yönelir ve bir şeyi amaçlar. Bu nedenle de duygu sadece kendi nesnesi ve onunla kurduğu ilişki ile açıklanabilir. O halde Sartre'ın bilinç betimlemelerinin eylem için geçerli olduğu gibi duygular için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Duygular da yönelimseldir, belirli bir eksikliğin kavranması karşısında bir mümkün olanı ortaya koyarak dünyanın dönüşmesine aracılık ederler. Duygular da bilinçli bir eylem olarak bizim seçimimiz doğrultusunda vücudumuzu ve dünyamızı var etme tarzımızı belirlerler.

Sartre'a göre bu şekilde duyuya ait özsel olanı kavrayabilmek mümkündür; duygu bir inanç fenomenidir. Bilinç, kendisini sadece dünyada karşılaştığı duygusal anlamların projeksiyonuyla sınırlandırmaz: Kurduğu bu yeni dünyayı yaşar da. Onu doğrudan deneyimler ve ona uygun davranışın niteliklerinden dolayı acı çeker. Yani tüm yollar tıkanınca, bilinç duygunun büyüdü dünyasına sızarak, kendini alçaltarak bütünüyle onun içinde dalar. Bu artık, yeni bir dünyayla karşılaşan yeni bir bilinç ve yeni bir vücuttur da. Duygusal hale gelen bilinç, uykuya dalmaya benzer. Yeni bir dünyaya fırlatılır, vücudunu orada yaşamak ve vücudu aracılığıyla bu yeni dünyayı algılamak üzere sentetik bir bütünlük olarak vücudunu dönüştürür. Bunun anlamı bilincin, vücudunu değiştirerek onu şimdi başka bir şekilde var ettiğiidir. Böylece dünya da yeni bir boyut altında var edilir.

İnsan, dünyayı hangi boyutu altında görmeyi seçiyorsa dünya o hale gelir. İnsan, eğer dünyayı büyüdü bir şekilde görmek istiyorsa duygu ortaya çıkar. Bunu yapabilmek ise insanın yapısının bir parçasıdır. İnsan dünyayla hem rasyonel, hem de duygusal bir ilişki kurabilir. Duygu anlık bir değişim değil, dünyayı farklı bir şekilde görmek ve vücutla ona uygun bir davranışı seçmektir. Tüm bu betimlemeler Sartre'ı alışılmış kanının aksine duyguların kontrolümüzde olmadığı iddiasını yadsımaya götürür. Bu durumda duygusal tepkiler vererek davranışlarımızın sorumluluğunu almaktan kaçınmamız mümkün değildir. Bir bilinç formu olarak duygular yönelimsel birer eylemdir. Bu anlamda mutlak özgürlük içinde duyguların da sorumluluğunun alınması gerekir. Sartre bu şekilde klasik zihin-beden ayırımına düşmeden, duyguların vücutsal olduğu ve bundan ötürü de kont-

rol edilemez oldukları algısını yıkmakta ve duyguların hem vücutu hem de dünyayı var etme yollarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Husserl, E. (1982). *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*. (Trans. D. Cairns). London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Mirvish, A. (2010). Sartre and the Lived Body: Negation, Non-Positional Self-Awareness and Hodological Space. *Sartre on the Body*. (Ed. K. J. Morris). Hampshire: Palgrave Macmillan, 67-84.
- Morris, K. J. (2010). Introduction. *Sartre on the Body*. (Ed. K. J. Morris). Hampshire: Palgrave Macmillan, 1-25.
- Platon (1997a). Phaedrus. *Complete Works*. (Eds. J. M. Cooper & D. S. Hutchinson). Indiana: Hackett Publishing Company, 506-57.
- Platon (1997b). Alcibiades. *Complete Works*. (Eds. J. M. Cooper & D. S. Hutchinson). Indiana: Hackett Publishing Company, 557-96.
- Sartre, J.-P. (1986). *L'Imaginaire: Psychologie Phénoménologique de L'Imagination*. Paris: Éditions Gallimard.
- Sartre, J.-P. (2003). *Egonun Aşkmlığı, Fenomenolojik Bir Betimlemenin Taslağı*. (Çev. S. R. Kırkoğlu). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Sartre, J.-P. (2009). *İmgelem*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J.-P. (2011). *Esquisse d'une Théorie des Émotions*. Paris: Éditions Gallimard.
- Sartre, J.-P. (2013). *L'Être et le Néant: Essai d'ontologie Phénoménologique*. Paris: Éditions Gallimard.

Öz: Duyguların genellikle bireyin dışsal nedenlere bilinçsiz olarak verdiği otomatik tepkiler oldukları düşünülür. Oysa Sartre vücutun bilinçle ilişkisini geleneksel zihin-beden düalizminden farklı bir biçimde kurarak duyguların bilinçli birer eylem olduğunu iddia eder. Duygularla ifade edilen davranışların mevcut bir durum karşısında kasıtlı olarak takınılan bir tavır olduğunu ifade eden Sartre için, duygular vücutu var etmenin bir biçimidir. Bu çalışmanın amacı duygulara vücut bulma fenomeni üzerinden yaklaşarak bilincin, vücutu duygu formu altında nasıl var ettiğini ortaya koymak ve vücutun dünyayı algılayışımızdaki yerine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Sartre, vücut, bilinç, duygu, dünya.

^[1] Bu makale, yazarın 2016 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty* adlı doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

